

вычэрпваюцца. У перспектыве, пры складанні слоўнікавага артыкула для адпаведнага прыметніка тэматычнай групы смаку дастаткова будзе толькі адабраць найбольш частотныя варыянты словаўжывання для кожнага з яго значэнняў, пазначаных у тлумачальным слоўніку.

Распрацаваны намі алгарытм, у выніку, дазволіў правесці аб'ектыўны аналіз спалучальных уласцівасцей прыметнікаў асобнай тэматычнай групы, ажыццявіць сістэмны падыход да выбару лінгвістычнага матэрыялу (былі задзейнічаны элементы мовы/маўлення), а таксама рэгламентаваў адбор атрыбутыўных канструкцый у рэестр слоўніка спалучальнасці.

Літаратура

1. Карповские научные чтения. Вып. 6 : сб. науч. ст. : в 2 ч. / редкол.: А. И. Головня (отв. ред.) [и др.]. – Мінск., 2012. – Ч. 2.
2. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. / рэдкал.: К. Атраховіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 1977.
3. Юдина, Н. В. Лексическая сочетаемость в когнитивном аспекте (на материале конструкции «прилагательное + существительное») : автореф. дис. д-ра фил. наук : 28.02.2006 / Н. В. Юдина. – М., 2006. – 40 с.

М.І. Краскоўскі

ПРАБЛЕМЫ МАШЫННАГА ПЕРАКЛАДУ БЕЛАРУСКІХ ДЗЕЯСЛОВАЎ ПЕРЫФЕРЫ ЛСГ УСПРЫМАННЯ НА РУСКУЮ МОВУ (НА МАТЭРЫЯЛЕ МАСТАЦКІХ ТЭКСТАЎ Я. КОЛАСА)

З ліку задач, якія вырашаюцца пры сістэмна-функцыянальным вывучэнні дзеяслоўнай лексікі рускай і беларускай моў, можна вылучыць як асноўныя, звязаныя з супастаўляльным аналізам унутранай арганізацыі і ўзаемадзеяння розных лексіка-семантычных груп, так і факультатыўныя, сярод якіх асобнае месца займае распрацоўка праблемы машыннага перакладу фраз з дзеясловамі *перыферыі* базавых ЛСГ. Некаторыя аспекты дадзенага пытання ўжо разглядаліся намі раней, калі на матэрыяле названых адзінак паралельных груп рускіх і беларускіх дзеясловаў успрымання былі апісаны асаблівасці працы з «анлайн-перакладчыкам Google»¹.

У апошнія дзесяцігоддзе ў айчынным мовазнаўстве значна павялічылася колькасць даследаванняў, прысвечаных *статыстычным*² машынным перакладчыкам. Трэба адзначыць, што найчасцей увагу лінгвістаў прыцягвае менавіта вэб-сэрвіс кампаніі Google. Па сукупнасці характарыстык прадукт сапраўды не мае аналагаў: па-першае, гэта адзіны на сённяшні дзень статыстычны машынны перакладчык высокай якасці, які падтрымлівае *беларускую мову*; па-другое, гэта адзіны анлайн-перакладчык такога маштабу, які функцыянуе ў глабальным секце ў *вольным* доступе. Калі, напрыклад, замежны студэнт актыўна

¹Гл.: Карповские научные чтения. Вып. 6 : сб. науч. ст. : в 2 ч. / редкол.: А. И. Головня (отв. ред.) [и др.]. – Мн., 2012. – Ч. 2.

²Пра адрозненні *традыцыйных* машынных перакладчыкаў, выкарыстоўваючых тэхналогію, заснаваную на ўжыванні алгарытмаў (Rule-based machine translation), ад *статыстычных*, у аснову якіх пакладзена тэхналогія вылічэння верагоднасці тэкставых супадзенняў (Statistical-based machine translation), таксама пісалася ў папярэдніх даследаваннях.

выкарыстоўвае сучасныя тэхнічныя сродкі пры атрыманні вышэйшай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь, вэб-сэрвіс Google – безальтэрнатыўнае праграмае забеспячэнне. Важны таксама і той факт, што, паколькі якасць статыстычнага машыннага перакладу практычна цалкам залежыць ад аб’ёму паралельных тэкстаў, а кампанія Google, у сваю чаргу, з’яўляецца ўладальнікам найбольш эфектыўнай у свеце пошукавай сістэмы, якая з кожным годам папаўняе тэкставы корпус мільёнамі новых пар для супастаўлення, то, з развіццём беларускага сегмента інтэрнэт, паступова будзе ўдасканальвацца і адпаведны раздзел электроннага перакладчыка.

Каб праілюстраваць апошнюю пазіцыю, звернемся да канкрэтнага прыкладу. У адным з даследаванняў, прысвечаных кампаратыўнаму аналізу статыстычнага вылічэння і тэхналогіі ўжывання алгарытмаў, прыведзены варыянт некарэктнага перакладу англійскай фразы на рускую мову, які быў зроблены вэб-сэрвісам Google у 2007 г.: *Soon after bringing this little girl home from a Chinese orphanage, her British parents proudly posted photos of her online.* || *Вскоре после того как маленькая девочка домой из Китая приюте Британские родители её гордостью размещены её фотографии в интернете* [3]. Аналагічны запыт па стане на 24.10.2012 праграмаапрацоўвае наступным чынам: *Вскоре после приведения девочки домой из китайского детского дома, её британские родители с гордостью опубликовал её фотографии онлайн*³. Можна канстатаваць факт: за пяць гадоў якасныя паказальнікі машыннага перакладу ў межах англа-рускай моўнай пары, асабліва тыя, што датычаць перадачы семантыкі, былі значна палепшаны.

У артыкуле «Сувязь ЛСГ рускіх і беларускіх дзеясловаў успрымання з іншымі групамі. Праблемы машыннага перакладу» намі было вылучана некалькі палажэнняў, адносна таго, што 1) разглядаемыя ЛСГ шчыльна кантактуюць з сумежнымі групамі, сярод якіх найбольш актыўна з дзеясловамі ўспрымання абедзвюх моў узаемадзеянчае ЛСГ дзеясловаў *перамяшчэння ў прасторы*; 2) здольнасць дзеясловаў перамяшчэння ў прасторы выступаць у ролі прэдыката ў фразях, якія перадаюць сітуацыю ўспрымання, пацвярджаюць шматлікія прыклады, выбраныя з аб’ёмнага корпусу прааналізаваных мастацкіх тэкстаў; 3) паколькі ЛСГ успрымання/перамяшчэння з’яўляюцца базавымі амаль для кожнай моўнай сістэмы, перыферычныя лексемы груп рэгулярна становяцца аб’ектам перакладу.

Раней намі ўжо падрабязна разглядаліся прычыны ўзаемадзеяння ўзгаданых ЛСГ і тэкстастваральных функцый адпаведных дзеясловаў, таму дадзенае даследаванне ставіць мэтай апісаць непасрэдна *праблемы*, звязаныя з машынным перакладам перыферыі беларускіх дзеясловаў успрымання на рускую мову. Магчымасці вэб-сэрвіса Google адносна працы з названымі адзінкамі былі пратэставаны на матэрыяле мастацкіх тэкстаў класіка айчынай літаратуры, аднаго з найбольш таленавітых пачынальнікаў нацыянальнай мастацкай прозы – Якуба Коласа. Аналіз паказаў, што ў першай частцы трылогіі «На ростанях» – аповесці «У палескай глушы» і ў ліра-эпічнай паэме «Новая

³ <http://translate.google.ru>.

зямля» Коласам было выкарыстана 19 розных дзеясловаў ЛСГ перамяшчэння ў прасторы, здольных паведамляць аб сітуацыі ўспрымання, што $\approx 28\%$ ад іх агульнай колькасці ў беларускай мове. Прасочым, ці дастаткова адэкватна праграмаперакладае даволічастотныяканструкцыі.

Некаторыя лексемы, з ліку тых, што нас цікавяць, даволі паспяхова апрацоўваюцца «перакладчыкам Google»: напрыклад, для дзеяслова перамяшчэння **правяла** з фразы *Людміла толькі правяла яго(Анатолія) балесным поглядам* («У палескай глушы») праграма не толькі падбірае найбольш дакладны варыянт перакладу **проводила**, але і прапаноўвае, сярод іншых магчымых адпаведнікаў, менш ужывальную лексему**провела**, якая, аднак, таксама выкарыстоўваецца ў рускамоўных мастацкіх тэкстах (параўн. *Надежда Васильевна <...> провела взглядом по стенам комнаты, словно прощаясь...* (В. Железников)). Не ўзнікае праблем і з машынным перакладам такіх дзеясловаў, як **вадзіць**, **перавесці**, **абвесці**: ...чытаў ён (настаўнік) зусім механічна, нічога не разумеючы з таго, што чытае. Ён проста **пераводзіў** вочы з радка на радок, ад слова на слова, а думаў пра Ядвісію||<...>Он просто **переводил** глаза со строки на строку, от слова на слово, а думал про Ядвисю («У палескай глушы»); *Вось ён (Міхал) разважліва спыніўся / Прислухаўся і прытаіўся // Яшчэ павольненька праходзіць / Дзорчым вокам лес абводзіць...||Вот он (Михаил) задумчиво остановился /<...> Дозорным оком лес обводит...* («Новая зямля»).

Пры дыстантным або інверсійнымужыванні кампанентаў разглядаемых перыфрастычных замен, узнікае праблема, звязаная з тым, што для вэб-сэрвіса Google часткі сінтагмы фактычна становяцца ізаляванымі адзінкамі: *Міхал глядзіць ёй пільна ў вочы / Штось расчытаць па твары хоча // <...>Пацеха, знаць, яму мала / І погляд дзесь ізноў блукае... ||Потеха, знаць, ему мала / И взгляд где-то вновь бродит...* («Новая зямля»). Прычынай таго, што праграма не распазнае сінтаксічнай сувязі паміж элементамі, якія адстаяць адзін ад аднаго ў сказе, і, суадносна, прапаноўвае недакладную форму, можа з'яўляцца невялікая колькасць паралельных тэкстаў з канструкцыямі такога тыпу, якімі апелюе «Google-перакладчык». Карэктны варыянт **блукает** усё ж падаецца, але як альтэрнатыўны, што пацвярджае нашу думку аб меншай частотнасці пар сказаў з указанымі асаблівасцямі будовы. Другая істотная праблема датычыць машыннага перакладу фразеалагічных зваротаў з дзеясловамі перыферыі ЛСГ ўспрымання. Звернемся да іншага эпізоду з паэмы «Новая зямля»: – *Скажы, паночку, як далёка / Земельны банк? – Пан кінуў вока/ На дзядзьку скрыва так і строга / – Спытай аб тым гарадавога!|| – Скажы, паночку, как далеко / Земельный банк? - Пан бросил глаз/ На дядю...* Атрыманне на выхадзе літаральнага перакладу часткова абумоўлена тым, што, як і ў папярэднім выпадку, праграма не знаходзіць у частотным рэстры адпаведнага спалучэння; але асноўная прычына некарэктнай працы «перакладчыка Google» з названымі канструкцыямі – наяўнасць у межах беларуска-рускай моўнай пары безэквівалентных адзінак (рускаму фразеалагізму **бросить взгляд** адпавядаюцьдва беларускія варыянты – **кінуць вока**, **кінуць позірк**).

Улічваючы няспыннае развіццё інавацыйных тэхналогій і ўзрастающую неабходнасць у імгненным абмене інфармацыяй, перспектыўнай задачай

айчыннай прыкладной лінгвістыкі сёння павінна стаць вырашэнне праблем машыннага перакладу з/на беларускую мову.

Літаратура

1. Колас, Я. Вершы. Паэмы. Аповесці. Трылогія «На ростанях» / Якуб Колас; прадм. М. Мушынскага. – Мн., 2007. – 1168 с.
2. Лексико-семантические группы русских глаголов : Учеб. Слов.-справ. / Под общ. Ред. Т. В. Матвеевой. – Свердловск : Изд-во Урал. Ун-та, 1988.
3. Филолингвия. Машинный перевод: правила против статистики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://filolingvia.com/publ/25-1-0-898>. – Дата доступа : 12.10.2012.

М.В. Курацыцкая

ЛЕКСІКА-ГЕНЕТЫЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА ТЭРМІНАЛОГІІ ПСІХАЛОГІІ

Беларуская тэрміналогія псіхалогіі на сённяшні дзень з'яўляецца адной з нявывучаных галін у беларускім мовазнаўстве. Разам з тым яна характарызуецца наяўнасцю пэўнай колькасці распрацаваных слоўнікаў [2–9], вывучэнне якіх дазваляе як ацаніць аб'ём назапашанага ў гэтай тэрмінасферы, так і акрэсліць асаблівасці як фарміравання і ўпарадкавання.

Як вядома, пачатак распрацоўкі тэрмінаў псіхалогіі прыпадае на 20-я гг. ХХ ст. На гэтым этапе асноўным прынцыпам стварэння спецыяльнай лексікі стала выкарыстанне сродкаў беларускай мовы. Пры гэтым асноўным шляхам папаўнення тэрміналогіі было ўвядзенне агульналітаратурных лексем, тыпу: непарадак, нязмога, бессаромнасць, натхненне, увага, захапленне, уражанне, дух, клопат, забыванне, здзіўленне. У далейшым тэрміналагізацыя агульнаўжывальнай лексікі адбываецца ў складзе словаўтварэнняў, параўнанняў: паказальнік увагі (запамінання, двухвочны кантраст (бінакулярны кантраст), біялагічны гадзіннік [3], кагнітыўны стыль [8], прасторавая лакалізацыя [4], рэпрадукцыя, узнаўленне [2]), гутарка клінічная [5].

Крыніцай фарміравання тэрміналогіі псіхалогіі падчас працы Навукова-тэрміналагічнай камісіі з'яўляецца таксама размоўная і дыялектная лексіка, напрыклад: аблуда 'памылка', 'памылковая думка'; зданьне 'думка', 'меркаванне'; зданьнёвы 'уяўны'. Прадуктыўным спосабам стала калькаванне, параўнайце: сугалосьсе (кансананс), двухвочны зрок (бінакулярны зрок), нізкавокасць (блізарукасць, міапія), семантычны пераклад (рухавы (маторны), чуламер (эстезыямер), галюцынацыя (здань), генэзіс (узнікненне), непадобныя вобразы (гетэранімныя вобразы), падобныя вобразы (гаманімныя вобразы). Некаторая частка беларускіх тэрміналексем падавалася побач з запазычаным варыянтам, параўн.: міганьне і міміка, экспэрымэнт і спроба, пісоўны і графічны вобраз, тэст і выпыт. Адным са спосабаў тэрмінаўтварэння стала выкарыстанне спосабу пераносу значэння ўласных імён, напрыклад: Бекольда-Брукэ феномен, Біне-тэст, Бродмана палі, Брока центр, гештальтпсіхалогія, Джеймса-Ланге тэорыя эмоцый, Корціевы дужкі. Пераважна частка тэрмінаў, прапанаваная Навуковай тэрміналагічнай камісіяй, не захавалася ў далейшым з-за шырокай ужывальнасці на практыцы інтэрнацыянальных адпаведнікаў, параўнайце: рухавы – рус. 'моторный', англ. 'motility', ням. 'motorik' – маторыка; знадворнае